

Copyright © Dubravka Ugrešić, Semezdin Mehmedinović
Copyright © 2020 ovog izdanja Udruženje KROKODIL

Projekat Zajednička čitaonica organizuje Udruženje KROKODIL.

krokodil
Engaging Words

Izdavanje ove knjige je omogućila organizacija:

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

•

ZAJEDNIČKA ČITALNICA #4:

EGZIL

Tekstovi:

Dubravka Ugrešić

Semezdin Mehmedinović

-

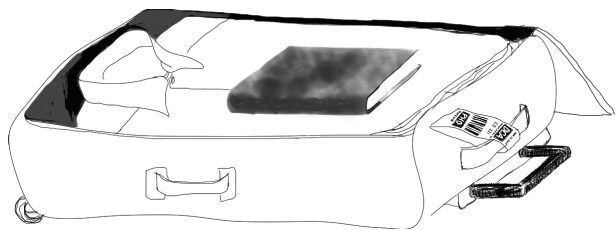
O PROJEKTU ZAJEDNIČKA ČITALNICA

Ediciju *Zajednička čitaonica* čine tekstovi pisaca i spisateljica koji su pisali ili pišu na zajedničkom jeziku, bez obzira na to da li su svoj jezik nazivali ili nazivaju bosanskim, crnogorskim, hrvatskim ili srpskim, ili za njega koriste ili su koristili neki drugi naziv. Njihov rad stvorio je i stvara zajedničku riznicu u koju je pristup moguć bez jezičkih poteškoća i prevođenja i koja ostaje otvorena svima nezavisno od političkih promena unutar samog geografskog prostora koji je obuhvaćen zajedničkim jezikom. U toj riznici pronalazimo i iznova promišljamo nezaobilazne tekstove na ključne teme današnjice, a te radove, iz bliske ili dalje prošlosti, prate *odgovori* savremenih autorki i autora pisani specijalno za ovu ediciju. Cilj *Zajedničke čitaonice*, dakle, jeste stvaranje *pojmovnika* koji će čitatelju omogućiti ne samo lakše snalaženje u susretu s aktuelnim problemima i pojavama već i vrhunski književni užitak.

Sam projekat *Zajedničke čitaonice* kojeg, uz istoimenu ediciju, čini i serija javnih debata, predstavlja direktni nastavak projekta *Jezici i nacionalizmi*. Inspirisana ovim projektom i posledičnom *Deklaracijom o zajedničkom jeziku*, *Zajednička čitaonica* želi pokazati svu raznolikost i bogatstvo četiri ravnopravne, standardne varijante našeg policentričnog jezika. Na njemu je nastala, pa i dalje nastaje, jedna velika evropska književnost unutar koje se knjige i njihovi pisci slobodno kreću bez pasoša i putovnica, bez provere porekla i nametanja ekskluzivnog vlasništva.

Iako mu nedostaje jedan naziv, kako je obično slučaj s jezicima, smatramo da ta neobičnost samo predstavlja poziv i dodatni izazov da se taj jezik neprestano otkriva u svim njegovim standardnim i dijalektalnim oblicima, književnosti, filozofiji, muzici i popularnoj kulturi, regionalnim prožimanjima, internacionalnim uticajima te istorijskom razvoju. Na tu avanturu otkrivanja pozivamo čitateljice i čitatelje koji govore, koriste, stvaraju i žive zajednički jezik i kojima on jedino i pripada, ma gde bili.

PISAC U EGZILU

Dubravka Ugrešić

San

Živim bez dokumenata, zaposlenja, imovine i stalne adrese.
Darryl Pinckney

Sanjala sam san. Nalazila sam se na aerodromu, čekala sam nekoga. Konačno se pojavila osoba koju sam čekala, žena mojih godina, začudo bez prtljage.

– *Don't you have any luggage?*

– *No. I only have a lifeage!* – rekla je žena šaljivo rimujući riječ *luggage* s vlastitom kovanicom *lifeage*.

Rečenica koju je izgovorila moja dvojnica iz sna mogla bi se otprilike prevesti kao: Život je jedina prtljaga koju nosim sa sobom.

Copyright

Čini se umjesnim da ti koji stvaraju umjetnost u civilizaciji kvazi-barbarizma, koja je tolike ljude učinila beskućnicima, postanu i sami bezdomnim pjesnicima i lutalicama kroz jezik.

George Steiner

U dvadesetom stoljeću – u stoljeću ratova, istrebljenja, terora, genocida, revolucija, totalitarnih sistema, u stoljeću u kojem su se mijenjale geografske mape, stvarale i raspadale države i državne granice, u stoljeću masovnih migracija – pisci zaista nemaju *copyright* na temu egzila. Pa ipak, iako statistički najzanemarljiviji i najnepouzdaniji svjedoci, pisci su migranti koji na kulturnoj mapi svijeta ostavljaju za sobom otisak vlastitog prsta.

Pisac ispisuje temu iz pozicije dvostrukog egzila: kao egzilant i kao komentator vlastitoga *stanja zvanog egzil* (Brodsky). Osobni košmar u kojem se obreo pisac će pokušati racionalizirati u tekstu; u tekstu će nastojati smiriti svoje strahove; svoj razlomljeni život nastojat će dovesti u red u tekstu; spoznaje do kojih je došao fiksirat će u tekstu; vlastitu gorčinu nastojati će smekšati u tekstu. Možda baš zbog tog unutrašnjeg napora egzilantske tekstove često karakterizira osobita vrsta „hladnoće”, koja se može grubo usporediti s posttraumatskom distanciranošću od

vlastite traume. Egzilantski tekstovi znaju biti i „nervozni”, fragmentarni, eksplicitno ili implicitno polemični, ironični, autoironični, melankolični, subverzivni i nostalgični. Jer sam egzil je stanje neuroze, nemirne aktivnosti testiranja vrijednosti i uspoređivanja svjetova, onoga koji smo napustili i onoga u kojemu smo se obreli. Pisca-egzilanta lome krajnosti: egzil je stanje samosažaljenja, ali i usamljeničko-pobunjeničke drskosti (Gombrowicz), stanje opijenosti slobodom, ali i podmukle rezignacije, egzil je škola *intoksikacije* (Cioran), ali i škola *poniznosti* (Brodsky).

Žanr

Prema tradiciji, egzil je kazna dosuđena odozgo, poput izгона Adama i Eve koji je inicirao povijest čovječanstva.

Mary McCarthy

Egzil je velika citatna književna tema. Kršćanska povijest svijeta započinje pričom o egzilu. Egzil je nadalje parabola o sinu razmetnome, o izdaji, izgnanstvu i kazni, mit o dvojniku i zamjeni uloga, mit o Odiseju, priča o Faustu i đavolu koji nudi mogućnost drugoga života, egzil je bajka o izbačenosti iz doma, potrazi za domom i povratku u dom (*Čarobnjak iz Oza*), egzil je bajka o Ivanu Budalici, parabola

o odrastanju, romantična epopeja o individualnoj pobuni, egzil je i neobično privlačan mit o metamorfozi.

Egzil je nadalje i stil, pripovjedna strategija. Razlomljeni život može biti ispričan samo u fragmentima (Rilke), a „pojedini žanrovi i pojedini stilovi ne mogu se, po definiciji, prakticirati u egzilu”. Sama situacija egzila, koja „nameće piscu nekoliko perspektiva”, zahtijeva neke „druge žanrove i stilove” (Milosz).

Čitalac ide u susret piscu, pisac-egzilant pruža ruku svome čitaocu. Piscu ne pada na pamet da na bilo koji način diskreditira vlastitu životnu priču, niti bi mu to čitalac oprostio. Tako autor i čitalac zajednički stvaraju oko teme egzila privlačnu auru ekskluzivnosti. Tako autor i čitalac nerijetko romantiziraju temu egzila, baš kao da je u pitanju ljubavna priča. I doista, žanr ljubavne i žanr egzilantske priče u jednome su slični: nijedan se ne bavi prljavim rubljem. Nijedan ne reže granu na kojoj sjedi.

Zato, između ostaloga, važna strana egzila, ona birokratska, uvijek ostaje u sjeni. Nitko, pa ni sam egzilant, ne želi čuti priču o dozvolama boravka i mučnim susretima s birokracijom, niti pak razmišljati o tome nije li se Walter Benjamin možda ubio samo zato što nije dobio „papire”. Pravi sadržaj ljubavne priče je čežnja, sa ispunjenjem čežnje priča završava. Ljubavna priča završava s vjenčanjem, a egzilantska s primitkom pasoša nove države.

Pristojni ljudi ostaju kod kuće

Ne znaš što te očekuje, izgnaniče. Pobjegao si, ali nisi oslobođen.
Victor Hugo

Države ne vole tražioce „papira”. Ma kakve bile, države se uzajamno respektiraju, birokrat poštuje birokrata. Zato je emigrant kažnjen dugim i mučnim birokratskim procesom stjecanja boravišnih prava. Neka se zna da pristojni ljudi svoje države, baš kao ni stare roditelje, ne ostavljaju tek tako. Pristojni ljudi ostaju kod kuće.

Utopijske ideje o svijetu bez granica, Hljebnikovljeva utopijska ideja o pravu pjesnika na sobu u svakom gradu na svijetu, čak i moderna praksa intelektualnog nomadizma, jednako udaraju o zid birokratskih zakona. I tu, s čelom na zidu, otvara se polje rezignacije, ali i uzbudljivo polje fabrikacija, mimikrije i hipokrizije. Jer samo se budala bode s rogatima, samo glupan otežava svoj slomljeni život, samo tvrdoglavac istražuje dokle ide njegovo pravo. Pragmatičari klize kroz birokratsku proceduru bez otpora, samo buntovnici razvijaju netrpeljivost prema svakoj državi. Ovi drugi su, dakako, zanemariva manjina.

I dok obični tražioci „papira” tiho ostvaruju svoja prava, dok mafija klizi kroz granice kao kroz maslac, pisca-egzilanta često prozivaju da javno objasni zašto je napustio

svoju zemlju. Ispada da je za mafioza *kozmpolitizam* normalan poslovni izbor, a za pisca *izuzetna* životna okolnost.

Sama nisam ni emigrant, ni izbjeglica, niti politički azilant. Ja sam spisateljica koja je u jednom trenutku odlučila da više ne živi u svojoj zemlji jer njezina zemlja više nije bila njezina.

Good Girls Go to Heaven, Bad Girls Go Everywhere

Kada izjavljujem da nisam egzilant ili bezdomni skitnica (iako sam vagabund), to je i zato jer mi je koncept egzila obavijen u mit romantične lamentacije mrzak.

Breyten Breytenbach

Jednom sam sa zanimanjem promatrala svog kolegu, istočnoevropskog pisca, kako nekom novinaru uslužno pokazuje fotografiju svoje obitelji. Posve ganut pokazao je fotografiju na kojoj su u skladnom aranžmanu sjedili žena, dijete i on sam. Lagao je. Imao je bivšu ženu i dijete. I ova na fotografiji bila je bivša. Pisac je bio u braku s trećom ženom, a i treće je dijete bilo na putu. Njegova želja da projicira sliku o sebi kao o osobi s normalnim, građanskim životom bila je tako jaka da smo svi u nju povjerovali, uključivši i njega samoga.

To što me je u cijeloj epizodi dirnulo bila je scena samo-prezentacije. Pisac je podešavao svoj *image* prema nekom općeprihvatljivom standardu. Zato je i nosio sa sobom baš tu fotografiju. Jer prva žena bila je prestara (stidio se), a dijete preveliko (i on je, dakle, star). Treća je bila premlada da bi u očima okoline mogao izgledati kao ozbiljan čovjek. Srednja je bila ta neka prava mjera.

Spisateljica u egzilu koja ne vadi iz novčanika obiteljske slike, čak ni slike kućnih mezimaca, zauzima najniži rang među piscima-egzilitima. Jer pristojne žene ostaju kod kuće.

Zato mi je, valjda, mama, prilikom jednog od mojih odlazaka iz Zagreba, na rastanku tutnula u ruku mali foto-album veličine novčanika, s nekoliko obiteljskih fotografija koje je sama izabrala.

– Ponesi to – rekla je. – Da imaš što pokazati, kad te pitaju. Da ljudi vani ne misle da si bez ikoga svoga...

Egzilant kao projekciono platno

Egzil je život izvan uobičajena reda.

Edward Said

Pisac-egzilant nije neutralan ljudski primjerak. Njegov životni izbor, egzil, provocira ne samo sredinu koju je

napustio nego i onu u kojoj se obreo. Pritom je politička strana priče neka vrsta nužnog zla. Naime, to što egzil kao *lifestyle* čini privlačnim jest sama ideja egzila. Ideja samoizgona potajice intrigira svakoga. Egzil je totalna promjena, egzil je ostvareno pravo na drugi život, realizirani *daydream* (kako bi bilo da se jednoga dana probudimo u nekom drugom gradu, u nekoj drugoj zemlji, možda čak i kao netko drugi), egzil je dugo priželjkivani test, potajna čežnja da se okušamo na ispitu života. Egzil je san o transformaciji.

Surogati egzila

Stari, dobri egzil više nije to što je bio.

Joseph Brodsky

Suvremenom čovjeku, kojega su konačno napustili i Bog i ideologije ostavivši ga da se baka sa sobom kako zna, preostao je još jedino on sam: golo ljudsko tijelo. Čovjek je dostigao *praktično oslobođenje* (Baudrillard), ali kao da mu pritom nije jasno da li bi susret sa samim sobom trebao biti razlog za euforiju ili za rezignaciju. Jer čini se, naime, da konačno oslobođen, suvremeni čovjek najradije izbjegava samoga sebe. Današnja kultura opsjednuta je

idejom samoizgona i performira ga u brojnim oblicima. Kulturna opsjednutost personalnim inventiranjem i reinventiranjem nije drugo do znak da je čovjeku tijesno u vlastitoj koži. Čežnju za drugim životom društveno legitimiraju i potiču mediji i, dakako, industrija uvijek spremna da zadovolji želje svojih konzumenata.

Medicina, osobito plastična kirurgija, postala je za suvremenog čovjeka magični medij transformacije. Michael Jackson – protejski čovjek, koji je od crnca postao bijelac, od dječaka hermafrodit, koji je muškarac, ali i žena – ikona je moderne opsesije vlastitom transformacijom. Varijante personalnog reinventiranja brojne su i maštovite. Stanovita Cindy Jackson preživjela je dvadeset plastičnih operacija da bi podesila svoj fizički izgled liku Barbike, neka Njujorčanka podvrgla se brojnim operacijama da bi bila sličnija svojoj mezimici – sijamskoj mački.

Kulturnu opsesiju transformacijom (a tijelo je sve što imamo na raspolaganju) zadovoljavaju *fitness* centri, razgranata dijetetska industrija, tehnike skulpturiranja vlastitog tijela i, dakako, moda. *You're entitled to be whatever you want to be*, izjavio je Ralph Lauren, podržavši tako ideju da je samokreacija zapravo posljednji stupanj ljudskog oslobođenja.

Kulturnu opsesiju *spiritualnom* transformacijom zadovoljavaju svakojaki gurui, pilule sreće, priručnici o tome

kako postati drukčiji, kako se promijeniti. Profesiju psihoterapeuta danas zamjenjuje nova, *coachevi*. *Coachevi* su u ovom trenutku traženi menadžeri personalnih života, savjetnici koji sugeriraju životne varijante, režiseri personalnih životnih epizoda.

Čežnju za promjenom prostora ne zadovoljava više turizam (također surogat egzila), nego maštovita surogatska arhitektura. *Disneyfikacija* Amerike, ali sve više i Evrope, potvrđuje se u sve raznovrsnijem dijapazonu trgovina (*Nikeland*, multimedijски trgovački hram jednoj tenisi-ci), hotela, zabavnih parkova i *shopping mallova* u kojima su „kupci transformirani u imigrante. Sistem u kojem se kreću isuviše je prostran da bi ih fiksirao na jedno mjesto, ali i suviše ograničen da bi mogli pobjeći i odmetnuti se u egzil nekamo drugdje” (Michel de Certeau). Čovjek na kraju dvadesetog stoljeća postao je svoja najdraža igračka. I čovjek se bavi *makingom* i *remakingom*, inventiranjem i reinventiranjem samoga sebe. Tako su se velike utopije i velike revolucije danas slile u jednu: u revolucioniranje ideje vlastitog tijela, vlastitog *imagea*, vlastite personalnosti.

Egzil je životni izbor, a ne igra simulacije. To što egzilanta ipak razlikuje od turista ili igrača u modernoj igri reinventiranja samoga sebe jest definitivnost egzila. Jer da nije tako, svi bi bili u egzilu.

Pravi egzilant se ne vraća

Naša domovina je u egzilu.

Miguel de Unamuno

Pravi egzilant se rijetko vraća. Čak i kada to može, čak i kada je uvreda zvana domovina zaliječena. Zašto, uostalom, ponavljati isti put? Rijetki imaju snage za dva egzila.

Jednom prilikom upitala sam Josepha Brodskog hoće li se, kada je to postalo moguće, vratiti ili barem samo svratiti u Rusiju. Umjesto odgovora, Brodsky mi je šutke pružio papirić. Bilo je to malo, izgužvano pismo na ruskom, s ružnom antisemitskom porukom. Anonimni pošiljalac pisma prijeto je pjesniku neka ne pomišlja na povratak kući. – Kako da se nakon ovoga vratim? – rekao je Brodsky.

U svemu me začudila patetičnost njegove reakcije, ne, dakle, njezin smisao, nego njezina izvedba. Brodsky svakako nije spadao u performatore egzila.

Nedavno sam u nekoj knjizi intervjuja s pjesnikom zapela za dirljiv detalj. Novinaru koji mu je postavio isto pitanje Brodsky je pokazao isto pismo.

Slavnome egzilantu očito je trebala prepreka. Kako nije znao ili nije htio objasniti vlastitu nelagodu, konfuzne osjećaje ili, tko zna, izmorenost već potrošenom pričom, Brodsky je za sva pitanja o povratku u Rusiju imao sprem-

ljenu točku patetične pantomime s tobože ključnim argumentom: glupim, zgužvanim, anonimnim pisamcem.

Danas, međutim, znam: nakon nekog vremena detalj postaje preciznom metaforom neke duboke uvrede. U ovom slučaju uvreda se zove „domovina”.

Zbog kobasice

Sređen, etabliran u komforu vlastitog pada, što će dalje učiniti? Moći će birati između dva oblika preživljavanja: vjere i humora.

E.M. Cioran

Jedan moj znanac, ruski pisac koji je emigrirao u vrijeme Hladnog rata, bio je neobično srdačno dočekan na evropskome Zapadu. U brojnim intervjuima prežvakavao je kao žvakaću gumu priču o komunizmu, koji poput vampira sisa krv iz svojih podanika, sve dok mu nije dosadilo.

- Emigrirao sam zbog kobasice! – rekao je na kraju.
- Kako zbog kobasice?!
- U Rusiji nema kobasica...

Moj znanac izvršio je javni čin vlastite deheroizacije. I zaista, ubrzo su ga pustili na miru. Poslije je objavio svoje knjige, ali s nepravедno slabim uspjehom. Mediji vole heroje. A moj znanac, sada već iz tvrdoglavosti, odbijao je da ponudi herojskiju priču o svome egzilu.

Egzilanti nisu slični nama

Ovako ili onako, ti si outsajder.

Breyten Breytenbach

Jednom su me pozvali na neki skup na kojem su sudjelovali sveučilišni ljudi. Bilo mi je drago što ću govoriti pred kolegama. Bila sam kao i vi, rekla sam, objasnivši da sam neki niz godina radila na fakultetu.

I ne znajući to, napravila sam socijalnu grešku. Egzilantu je mnogošto dopušteno, osim da bude kao *mi, normalni*, sređeni ljudi. Jer *mi* smo za svoj *normalan* život platili tešku cijenu; *nas*, međutim, nitko ništa ne pita.

Među sudionicima je odmah prostrujalo negodovanje.

Jedan je ustvrdio da moj egzil nije pravi egzil, jer ja, eto, imam pasoš, mogu se slobodno vratiti u svoju zemlju, nisu me tamo, zar ne, ni tukli ni zatvarali, pa bi mi bilo bolje da svoj egzil nazovem pravim imenom: bjelosvjetskim turizmom. Drugi sudionik, Čeh, rekao je povišenim glasom da je on u Njemačku pobjegao od komunizma, dok sam ja, po svemu sudeći, pobjegla od post-komunizma, što će reći od demokracije, pa bi mi bilo bolje da ne kompromitiram časnu tradiciju istočnoevropskih egzilanata.

Sve u svemu, egzilanti svoj vlastiti egzil rado vide kao jedini dostojan moralni izbor. Zato ne podnose kada se nji-

hova *tragična* sudbina uspoređuje s drugim egzilantskim sudbinama. Ti pak koji nisu egzilanti ne dopuštaju mogućnost da su egzilanti ikada bile osobe slične njima. Jer da su bile, ne bi sada bile egzilanti!

Egzilanti iznevjeravaju naša očekivanja

Egzil je ljubomorno stanje.

Edward Said

Jedna zapadnoevropska spisateljica upitala me:

– Ali vi ćete se jednoga dana svakako vratiti, zar ne?

– Zašto bih se vratila? – pitala sam.

Spisateljica je ostala zatečena. Dok ona sama provodi šest mjeseci u Španjolskoj, a ostalih šest mjeseci u Francuskoj, i to drži nečim posve prirodnim, meni je namijenila povratak u domovinu. Zašto je moja zapadnoevropska kolegica u svojoj glavi odlučila da me pošalje natrag? Naprosto zato što sam *istočnoevropski* pisac. A *istočnoevropski* pisci ne žive na Zapadu, osim ako to ne moraju. Američki pisac u Berlinu, njemački u Irskoj, holandski u Portugalu normalne su pojave. Rumunjski pisac koji živi u Parizu, a za takvo što nema jasan politički razlog, *sumnjiva* je osoba.

Egzilant je naše projekciono platno. Sve dok egzilant potvrđuje naše vlastite fantazme o egzilantstvu, on je dobrodošao. Dobrodošao je kao *stradalnik, žrtva režima, borac za demokraciju, apatrid, beskućnik, stranac, liberalni predstavnik svoje neliberalne zemlje*. Čim prekorači granicu, čim iskoči iz stereotipa, on postaje nepoželjan. Zašto? Zato što je iznevjerio naša očekivanja. Mi izražavamo svoje simpatije, a on, nezahvalnik, ujeda ruku koja ga gladi.

Istina, pisac-egzilant ponekad se osjeća kao trkaći konj. Na njega se klade prijatelji, nezadovoljnici svojim životima, dobrodušni navijači, drugi egzilanti. Jer egzil je ujedno i fantazma o slobodi, slobodi od stvari, od obitelji, od banalne svakidašnjice. Egzilant je živa potvrda da nezavisan, kreativan i dinamičan život ipak postoji. Nitko se pritom ne pita kako egzilant zarađuje svoju *slobodu* i koja je cijena koju za nju plaća. Jer egzilant je ionako tuđa projekcija. Osim što je i vlastita.

Egzil je nauk o prilagodavanju

Naš je čovjek malko korumpiran, gotovo po definiciji.

Joseph Brodsky

Egzil je u većini slučajeva dobrovoljan izbor. U politički nesnošljivim situacijama većina ljudi ipak ostaje i

prilagođava se okolnostima. Egzilant je osoba koja odbija da se prilagodi.

Ako prihvatimo misao da je egzil rezultat promašaja u prilagođavanju, da je egzilant, prema tome, neka vrsta socijalnog *invalida*, onda se u egzilu egzilant suočava s tragikomičnošću svoje situacije. Jer život u egzilu je škola prilagođavanja.

Napustivši zemlju zato jer se nisam mogla prilagoditi teroru lažima u javnom, političkom, kulturnom i svakodnevnom životu, u inozemstvu srećem svoje zemljake koji, baš kao i oni koji su ostali kod kuće, lažu. Jugoslavenski egzilanti (ukoliko nisu izbjeglice) često lažu zbog administrativnog detalja: naime, nikome od njih nije oduzet pasoš. Ti koji su ostali u domovini također lažu, jer su s istim tim pasošem mogli prijeći granicu. Ta činjenica, nemogućnost povratka u domovinu, pribavila je hladnoratovskim, istočnoevropskim egzilantima auru tragičnosti. Ta činjenica, mogućnost povratka u domovinu, oduzima jugoslavenskim egzilantima žuđenu auru tragičnosti.

Problem samoprezentacije imaju pisci-egzilanti, njih i prozivaju da javno artikuliraju to *stanje zvano egzil*. Izmoždenu Muslimanku iz Bosne s petero sitne djece nitko ništa ne pita. Sve je, naime, odmah jasno.

Egzilanti-pisci i spisateljice s vremenom obavljaju re-tuš vlastitih biografija (prema zahtjevima okoline u kojoj su se našli), ispisuju hagiografije o vlastitom egzilu, jer

okolina od njih to očekuje, a i njima samima nije mrsko. Mnogi se s vremenom prilagođavaju stereotipiziranoj slici koju njihova okolina ima o egzilu i pristaju na svoju ulogu u socio-žanru.

Među ne tako brojnim ex-jugoslavenskim egzilanti-ma postoje takvi koji rado ističu svoju ulogu u borbi protiv srpskog ili hrvatskog nacionalizma (ne propuštajući spomenuti da su jednako bili i žrtve komunizma), iako su se u inozemstvu obreli jer im nije bilo do borbe. Postoje i takvi koji javno tvrde da su pobjegli od svojih *diktatora*, iako nije isključeno da su zapravo pobjegli od nacionalizma, ali kad ih pozovu, rado prihvaćaju ulogu predstavnika svojih nacionalnih književnosti u inozemstvu. Naučili su lekciju, lako je performirati antinacionalizam, ali je teško pritom ostati anacionalan. Jer ni zapadnoevropska sredina ne trpi nacionalno indiferentne. Ponosita zapadnoevropska ideologija multikulturalizma traži deklarirane etničke kulturne identitete da bi im velikodušno mogla dati slobodu samorealizacije.

Sve u svemu, nepovjerljivi prema državama i sredinama, jer ih je tome naučio život, mnogi s jednom nogom stoje u jednoj, s drugom u drugoj zemlji. Nikad se ne zna kada koja može zatrebati.

Tako se egzil, koji je podrazumijevao odmetništvo od domaće laži, lako pretvara u novu laž. Tako se egzilanti s vremenom prilagođavaju slici za koju misle da se od njih

očekuje. Tako neki od njih podsjećaju na profesionalne zabavljače koji dobro znaju svoju publiku. Pa koliko para, toliko i muzike!

Pisac-egzilant i njegova domovina

Prije svega, ne žali se. Smijaj će ti se. Nakon što si se požalio, ponovo će krenuti da te ponižavaju, isto kao i prije, bez varijacija.
Victor Hugo

Rijetki su ti koji, napuštajući svoju sredinu, odlaze s jasnom mišlju da to čine zauvijek. Zauvijek ili ne, za egzilanta je ostavljena sredina, a ne apstraktna domovina, uvijek živo traumatsko polje.

Ostavljena sredina rijetko oprašta odlazak. To što su pisca, prije nego što će otići, spalili na javnoj lomači, što su mu pljunuli u lice, javno ga napadali, onemogućili mu normalan život, prijetili mu, telefonirali mu tjerajući ga van iz zemlje, što su njegov broj telefona nekoliko puta javno objavili u novinama (ne bi li mu i drugi poručili da se gubi, a drugi to nisu propustili učiniti), što su ga izbrisali iz javnog života, stavili na crne liste, onemogućili da objavljuje, javno ga ponižavali, isključili ga iz svojih redova, izbacili njegove knjige iz javnih biblioteka i školskih programa, proglasi-

li ga *izdajicom domovine, narodnim neprijateljem*, što su to činili kolege i prijatelji s kojima je radio i prijateljevao dvadesetak godina (što se sve, usput rečeno, meni samoj dogodilo) ne igra nikakvu ulogu. Jer pišćev odlazak samo je dokaz da su oni bili u pravu.

Odlaskom egzilant ne gubi privlačnost za svoju sredinu, baš kao ni izmakla žrtva za svoga mučitelja. Sredina tvrdoglavo ostaje pri svome, uvjeren je da je pisac bio ne samo *izdajica domovine* nego da sada prodajući tu istu *domovinu* po svijetu na svima njima još i zarađuje.

– Kako to mislite... da zarađujem? – pita pisac-egzilant u svojim zamišljenim razgovorima s domovinom.

– Prodaješ domovinu po svijetu!

– Čak i kad bih htio, domovina je mala i nikakva, pa ne ide. To vam je otprilike isto kao da na svjetskom tržištu pokušate prodavati albanske žvakaće gume!

– Pa što?

– Nitko ne kupuje!

– CIA će uvijek kupiti! – ne daju se smesti zemljaci, čvrsto uvjereni u svoju važnost na geopolitičkoj mapi svijeta i solventnost CIA-e.

To da je ona tržišno bezvrijedna najveća je uvreda koju egzilant može uputiti svojoj domovini. To pak da pisac-egzilant, napustivši domovinu, nije umro; da je, dakle, živ, da pored svega i zarađuje, posve raspamećuje njegovu ostavljenu sredinu.

Jaz za koji i *egzilant* i *ostavljeni* misle da će nestati postaje s vremenom sve veći. Sredina ima svoje fantazme o životu egzilanta-izdajnika i fantazmu o sebi kao o žrtvi. Jer oni žive tu gdje žive i ne pada im na pamet da odu (pristojni ljudi ostaju kod kuće!), oni su ti koji izgaraju na polju borbe za demokraciju dvadeset i četiri sata dnevno (i ne mašu s nekim tamo člančićem objavljenim u stranim novinama kao *neki*), oni pošteno radeći jedva sastavljaju kraj s krajem (dok *neki* zarađuju na njihovoj patnji).

Piscu-egzilantu – koji se u jednoj sekundi ponadao da će se moći malko opustiti u svojoj ulozi *žrtve* i na jedinom preostalom prijateljskom ramenu pustiti suzu, požaliti se na svom rođenom jeziku bez zadržske, opisati svoju borbu za preživljavanje, da će moći nabrojati uvrede koje su mu nanijeli *u svijetu* – ne preostaje drugo nego da šutke kupi svoje stvari i ode onamo odakle je i došao, u svoj egzil.

Onima koji su napustili svoju sredinu zbog nacionalizma neće biti na odmet da se prisjete da su nacionalizam i egzil neodvojivi upravo zato jer su nespojivi. Egzilant bi se trebao prisjetiti da je, odmetnuvši se, kolektivizmu pretpostavio individualizam, da je lažnom nacionalnom kontinuitetu pretpostavio „fundamentalno diskontinuirano stanje života”, da je, dakle, „korjenovima” i „kolijevkama” pretpostavio slobodu iskorijenjenosti, da je pobjegao „od njihovih začetnika, njihovih utemeljiteljskih, kvazireligij-

skih tekstova, njihove retorike pripadanja, njihovih historijskih i geografskih spomenika, njihovih službenih neprijatelja i heroja” (Edward Said); da je, dakle, svojom voljom napustio tu tvrdoglavu, isključivu, samoopijenu, agresivnu buku izoliranog plemena spremnog da se baci kamenom na prvog čovjeka koji je različit od njih.

Pisac u zamci tragikomičnog paradoksa

Kada bismo odredili život pisca-egzilanta kao žanr, bila bi to tragikomedija.

Joseph Brodsky

Oslobodivši se svoje sredine, pisac-egzilant najednom spoznaje da je ulovljen u tragikomičnu zamku. Vani ga, naime, ne etiketiraju drugačije nego kao predstavnika zemlje koju je napustio.

Iako u Hrvatskoj ne postojim više kao spisateljica, izvan Hrvatske, gotovo bez iznimke, etiketirana sam kao *hrvatska* spisateljica. Vani sam, ne svojom voljom, postala *hrvatskija hrvatska* književnica nego što bih to bila da sam ostala u Hrvatskoj. Drugim riječima, postala sam ono što nisam.

Zašto me strana sredina uporno etiketira kao *hrvatsku* književnicu? Zato što naprosto ne zna kako bi me inače

etiketirala. Svatko je nečiji pisac, svatko pripada nekom narodu, svatko piše na nekom jeziku, čemu se gnjaviti sa statistički zanemarljivim primjerom disfunkcije nacionalnih identiteta.

Uostalom, dovoljno je baciti pogled na prevedene knjige. Iza svakog pisca stoji njegova domovina. Pozivi za književne skupove s imenima participanata slični su natjecateljskim listama, u zagradi je uvijek navedeno ime zemlje. Samo sam jednom uz ime nekog književnika vidjela natuknicu *transnacionalan*, i odmah pozavidjela. Na književnim skupovima osjećam se kao na eurovizijskom natjecanju za pjesmu Evrope. Štoviše, često se oznojem od iznenadne strepnje da ću nakon svog nastupa čuti gong i glas koji objavljuje: *Croatia, five points...*

Sanjam o tome da jednoga dana skinem sa sebe naljepnice kojima me uporno obljepljuju (baš kao da sam čovjek-poster!) i postanem samo svoje ime i prezime. Jer to, samo ime i prezime, najveće je književno priznanje koje književnik, čini se, može osvojiti. Drugima preostaje: *Croatia, five points, Poland, two points, Belgium, ten points...*

Prednosti egzila

Biti sam, nemati potreba, biti nezamijećen, biti autsajder koji se svugdje osjeća kod kuće i, velik i sam, krenuti u osvajanje svijeta.
Isabelle Eberhardt

Egzil je volonterski posao dekonstrukcije ustaljenih vrijednosti ljudskoga života. Egzilant, htio ne htio, testira temeljne pojmove oko kojih se vrti svačiji život, pojmove doma, domovine, obitelji, ljubavi, prijateljstva, zanimanja, vlastite biografije. Prošavši dug i mučan put borbe s birokracijom zemlje u kojoj se obreo, dobivši na kraju „papire“, egzilant svom nevidljivom poslodavcu, ironičnoj Sudbini, vraća zamišljenu radnu knjižicu. A tajno znanje koje je stekao na putu brzo zaboravlja, sve u ime života koji ide dalje.

Gospođa Nermina, priprosta domaćica, cio svoj vijek živjela je u Sarajevu. Odgojila je dvije kćeri, izgubila muža, a onda je, eto, došao i rat. Jedna je kći izbjegla u London, druga je sa svojom kćeri krenula u Ameriku. Obje su se dobro snašle. Hana je u Londonu upisala postdiplomske studije i završila doktorat. Senada je u američkom paketu pomoći bosanskim izbjeglicama dobila *green card*, upisala kćerku na fakultet i zaposlila se na aerodromu u Los Angelesu. Gospođa Nermina je odbila da napusti Sarajevo. „Nitko me neće istjerati, živjet ću, ili umrijeti ako treba, tu

gdje sam se i rodila”, rekla je. A kada je Daytonski sporazum utišao granate, gospođa Nermina izjavila je da će „mir biti puno teži od rata” i uputila se kćerki u Los Angeles.

Tako je gospođa Nermina u svojoj šezdeset i šestoj godini života prvi put prešla granicu zemlje u kojoj se rodila i živjela, Jugoslavije, i s pasošem nove zemlje, Bosne, uspješno sletjela na američko tlo. Čim je gospođa Nermina sletjela, kći joj se odmah požalila da je život u Americi otuđen (baš tako je rekla, *otudjen*) i da se namjerava vratiti u Sarajevo. Tako je i učinila, kupila je dvije karte, za sebe i kćer, i vratila se onamo odakle je i došla, u Sarajevo.

Gospođa Nermina je ostala. Našli su joj mali stan, dali su joj malu socijalnu pomoć, upisali su je na tečaj engleskog jezika za strance. U razredu, među Meksikancima, Korejcima, Bosancima, među *raznima*, gospođa Nermina započela je novi život. Gospođa Nermina pokazala se odličnom učenicom. Dobila je malu, počasnu diplomu. Diplomom je uramila. Gospođa Nermina ide dalje. U školi je svi vole. Svaki put donosi u razred friške bosanske pite i hrani Meksikance, Korejce i Bosance. Ponekad se javi kćeri u London. Tada ne bez ponosa izgovara na engleskom: *This is your mother, Nermina, speaking, how are you...*

Zabrinuta Hana (od koje sam čula priču) posjetila je majku, pokušavši je nagovoriti da se vrati u Sarajevo. Gospođa Nermina je odbila.

– Ali, što ćeš sama u dalekom svijetu? Nemaš nikog svog!

– Ne mogu – rekla je gospođa Nermina. – Idem u školu. Osim toga, što bi ovi moji Meksikanci, Korejci i Bosanci bez mene i mojih pita...

U stanu, u replici njihova sarajevskog stana, gospođa Nermina je rekla:

– Vidiš, Hana, odavde mi se čini da sam cijeli život potrošila namještajući i čisteći onaj naš stan u Sarajevu... A ovdje imam sve isto: Sung Ho je donio polovni televizor, Pablo mi je nabavio ovaj stol. Rosita ovaj frižider, a Sevdó je dovukó ovu sofú...

Gospođa Nermina je u nekom instant-roku (jer za dugi nauk i nije imala vremena) prvi put osvojila neku svoju, osobnu slobodu i sada živi u konačnoj pomirenosti sa svojim životom.

Ovu priču pričam svojim zemljacima kada ih sretnem i kada mi se požale da im je teško (a žale se uporno i uvijek, takvi su ljudi, što se tu može!), pričam je čak i samoj sebi kada mi se učini da mi je teško.

Fizika i metafizika egzila

Egzil je zapravo metafizičko stanje.

Joseph Brodsky

Na kratkom izletu u San Antonio posjetila sam značajni muzej Alamo. Švrljajući po muzejskoj trgovini suvenira naletjela sam na knjižicu čiji mi se naslov dopao. Knjižica je slavila neku *spasiteljicu* Alama i njezinu životnu priču ispričanu kroz odjeću koju je nosila (*Her Life Story Presented Through the Clothes She Wore*).

Svoju egzilantsko-nomadsku priču mogla bih opisati kroz predmete koje kupujem uvijek iznova (lončice za kavu, sitne kućanske aparate, otvarače za boce, sušila za kosu od 120 do 220 W, male muzičke kutije, CD-*playere*, posteljinu, utičnice i adaptere za kompjutor, papuče) jer ih uvijek ostavljam za sobom. Moju priču mogli bi opisati koferi i putne torbe koje vučem za sobom, koje se vuku za mnom, koje putem ostavljam i kupujem nove. Egzilantsku priču mogle bi ispisati vizitne kartice s imenima koja više ne pokrivaju stvarne osobe jer sam stvarne osobe u međuvremenu zaboravila. Egzilantsku priču mogli bi opisati brojne vize i pečati u mome pasošu, računi, gomila nekih papira koji jasno dokazuju da sam negdje bila, negdje nešto kupila, negdje nešto potpisala, ali se *dokazi* s vremenom sve manje poklapaju s mojim sjećanjem.

Sve u svemu, kada bi se ta gomila stvari nekim ču-
dom složila preda mnom, vjerujem da bih od pogleda na
košmar svog osobnog života ostala potresena. Stalno skla-
panje privremenog doma i njegovo razaranje, pakiranje i
raspakiravanje, sve umornije ponavljanje rituala, kao da
se radi o igri simulacije a ne o stvarnom životu, dovo-
di egzilanta u neku osobitu vezu s vlastitom biografijom.
Za razliku od uobičajenog života, živeći vidljivu, ogoljelu
fizikalnost egzila, egzilant razvija drukčiju prostorno-vre-
mensku percepciju stvari.

Jednom sam u Berlinu izašavši iz metroa vidjela po-
stariju Bosanku u dimijama koja se na uličnom raskršću
izgubljeno okretala oko sebe mrmljajući:

– Bože, gdje sam to ja?

Egzilant ima više prilika da si postavi to pitanje nego
drugi ljudi. U tome je njegova prednost, ali i izvor dubokog
osobnog košmara.

Egzil kao sudbina

*U mnogočemu je taj put za pisca-egzilanta put prema domu, jer
se približava onim idealima koji su ga sve vrijeme nadahnjivali.*

Joseph Brodsky

Ako ništa drugo, egzilant ima priliku za naknadno gatanje iz vlastitog dlana. Egzilant kopa po vlastitoj prošlosti ne bi li našao objašnjenje za to što mu se događa u sadašnjosti.

Egzilant se pita što je bilo prije, koka ili jaje, nije li, naime, njegov egzil započeo davno prije nego što se zaista odmetnuo, i nije li današnje stanje zvano egzil samo realizacija nekog davnašnjeg sna.

Egzil je dječja bajka o nevidljivoj kapi, *šapki-nevidimki*. Opojna ideja koja je jednom dražila dječju maštu postala je jednoga dana realnošću egzila. Egzil je dobrovoljni put u anonimnost, egzil je samokatapultiranje na marginu, u voajerizam, u nevidljivost.

Kao što me u ranom djetinjstvu uzbuđivala bajka o nevidljivoj kapi, tako me kasnije uzbudio Antonionijev film *Profesija-reporter*, priča za odrasle o više-manje istome. Ukravši u nekom hotelu pasoš mrtvog čovjeka, glavni junak mijenja identitet i osuđuje samoga sebe na nastavak sudbinske putanje mrtvog vlasnika pasoša. Za razliku od bajke, Antonionijev junak, kao i junak životnog žanra zvanog egzil, gubi mogućnosti da se vrati, da naprosto skine kapu kako bi sve opet bilo kao što je bilo.

Tu, u točki spoznaje nemogućnosti stvarnog povratka, započinje neka vrsta intimnosti između egzilanta i njegove vlastite *sudbine*.

Konačni susret pisca s egzilantom u sebi

Lisica je bog lukavosti i izdaje. Ako se duh lisice useli u čovjeka, njegov rod bit će proklet. Lisica je piščev bog.

Boris Pilnjak

Postoje egzilanti koji, otisnuvši se jednom, spalivši sve mostove za sobom, postaju *divlji* ljudi. Egzilant se teško odriče stečene slobode, on razvija čula i postaje osjetljiv na svaku zamku. On ljutito skida sa sebe svaku etiketu, on odbija da ga svrstavaju u bilo što, da bude sveden na predstavnika zemlje čiji pasoš posjeduje, da bude član bilo koje *obitelji*. Riječju, on postaje neugodna osoba, *gnjavator*. On odbija da se udomi. S vremenom razvija instinkt životinje, postaje *ilegalac*, mijenja svoje brloge, teško je uhvatljiv. Ako se jednom i udomi, ostaje stranac u vlastitom domu, s uvijek spremnim koferom koji stoji pokraj vrata. On postaje rušilac normi, svrbi ga svaka stega, navikao je na život izvan uobičajenog reda. S vremenom se stapa sa svojim optuženičkim licem. On postaje *neprijatelj, izdajica*, on se seli u *ilegalu* kamo su ga jednom bili stjerali, on postaje subverzivan, jer su ga jednom bili optužili za subverziju, on postaje odmetnik, jer su ga bili optužili za odmetništvo.

Pisac u jednom trenutku sreće egzilanta u sebi, pomiruje se, stanje zvano egzil postaje njegovim pravim

stanjem. Načiniivši krug, pisac se pomireno vraća svojoj pravoj kući.

Čini se da je ruska avangardna kultura najstrastvenije slijedila ideju o *umjetniku izdajici* i *umjetničkom djelu izdajstvu*. Ruska avangardna kultura razradila je bogate strategije *izdaje* ustaljenih umjetničkih načela, ustaljenih žanrova, ustaljenih vrijednosnih hijerarhija i književne tradicije. Umjetnički čin bio je za avangardne umjetnike čin subverzije. Umjetnost je imala svoju neprikosnovenu autonomiju, u obrani te autonomije sva su sredstva bila dopuštena. Temeljni umjetnički postupak ruske avangardne književnosti bila je *izdaja*, *ostranenie*, začudnost, razbijanje ustaljenih književnih normi, iznevjeravanje čitaočeva očekivanja. U tom smislu pisac je bio *izdajnik*, *lisica*, a metafora izdaje bila je zaštitni znak pravog umjetničkog djela.

Dvostruki egzil

Domovina? Svaka značajna osoba upravo je zbog svoga značaja bila strancem čak i kod kuće. Čitaoci? Ta oni ionako nisu pisali „za“ čitaoce nego uvijek „protiv“ njih. Čast, uspjeh, priznanje, slava? Oni su postali slavni upravo zato jer su cijenili sebe više od svoga uspjeha.

Witold Gombrowicz

Obrevši se na književnom tržištu, pisac-egzilant postepeno shvaća da se zapravo obreo u dvostrukom egzilu. Jer, književno tržište ima najmanje razumijevanja baš za njih, za „umjetnike književnog egzila”. U suprotnom se tržište ne bi zvalo tržištem, kao što se izdavaštvo ne bi zvalo izdavačkom industrijom. Književno tržište traži prilagođavanje normama produkcije. Ono u pravilu ne trpi umjetničke neposlušnike, ne podnosi eksperimentatore, umjetničke subverzivce, performatore začudnih strategija u književnom tekstu. Ono nagrađuje književno poslušne, adaptabilne, marljive, te koji poštuju književne norme. Književno tržište ne trpi staromodnu ideju o umjetničkom djelu kao jedinstvenom, neponovljivom, duboko individualnom umjetničkom činu. U lancu književne industrije pisci su poslušni radnici, kotačić u proizvodnom lancu.

Pisac-egzilant najednom shvaća da se obreo u egzilu sa starim zanatom koji je odavno izumro i koji više nikome ne treba. Tragikomičnost njegove pozicije najednom se umnožava. Ukoliko je napustio svoju *diktatorsku* sredinu da bi se sačuvao kao pisac, on najednom shvaća da se obreo u drugoj, u diktaturi književnog tržišta. Pisac se na kraju suočava s posljednjim paradoksom: dobri pisci se svugdje osjećaju izgnanicima, loši se, naprotiv, svugdje osjećaju kao *kod* kuće.

Pisac-egzilant osuđen je na marginalnost, čak i kada dobije Nobelovu nagradu (kao Brodsky), čak i kad mu se

greškom dogodi da upadne u *mainstream* popularne kulture (kao Nabokov), čak i kad mu slučaj donese slavu. Poneki se zbog osjećaja marginalnosti vraćaju u književnu sredinu koju su bili napustili (kao Solženjicin). Jer samo sredina koja je zadala rane zna kako se one mogu izliječiti, samo ona zna poduprijeti narušeni spisateljski ego, zamahati piščevim imenom kao nacionalnom zastavom, dati mu da osjeti svoju važnost, smjestiti ga u školsku čitanku, sahraniti ga uz dužne počasti, dati mu bistu, imenovati njegovim imenom neku ulicu.

Pisac-egzilant nalazi se u stupici opojne i zastrašujuće slobode. Ta sloboda podrazumijeva pristanak na marginalnost i samoću. Birajući egzil, pisac bira usamljenost.

Život je san

Da li nas to Bog, ponešto brutalno, doduše, pokušava podsjetiti da je egzil trajno ljudsko stanje?

Leszek Kolakowski

Svake subote zovem mamu u Zagreb. Vodimo malu ustaljenu konverzaciju. Mamu iz nekog razloga uvijek zanima koliko je sati u zemlji iz koje zovem. Usporedimo vrijeme, popričamo malo o životu. Mama, koja se već go-

dinama nije makla iz Zagreba, nedavno je s uzdahom rekla:
– Znaš, moj život kao da nije moj život. Ne znam čiji život živim. Samo znam da ne živim svoj.

Ostala sam bez daha. Nisam znala što da joj odgovorim. Moja mama izgovorila je autentično egzilantsku rečenicu.

Povratak u domovinu

U stoljeću raseljenih osoba i egzilanata, tih koji su pobjegli od siromaštva ili torture, ti si u poziciji da dijeliš historijski važno i vitalno ljudsko iskustvo i sudjeluješ u njemu. Ne brini, dakle. Osmjehnula ti se sreća.

Breyten Breytenbach

U prvom razredu osnovne škole bila sam očarana svojom čitankom. Očaranost su izazivale šarene sličice. Slova sam brzo naučila, ali te sličice, one su bile prva uzbudljiva informacija o svijetu punom jarkih, jasnih boja. Moja socijalistička čitanka propagirala je „bratstvo i jedinstvo među narodima i narodnostima Jugoslavije”. Na sličicama su bili mali ljudi, različito obučeni: jedni su na glavama imali fes, drugi kape, treći šešire, jedni opanke na nogama, drugi čizme. Malene ljude iz čitanke nisam vidjela u stvarnom životu. Vidjela sam ih tek kasnije, na festivalima folklor.

Zato sam, valjda, odrasla u uvjerenju da su ljudi isti, samo se kostimiraju drugačije. Kasnija putovanja u različite krajeve Jugoslavije nisu me uvjerila da su njezini stanovnici „splet različitih naroda i narodnosti”, kako me učila moja čitanka. Iako ni poslije nisam uspjela upoznati nikoga tko bi na glavi nosio fes, usvojila sam pravila iz čitanke i trudila se da poštujem razlike između fesa i kape.

Moja socijalistička čitanka poučavala me i tomu da su „svi ljudi na zemaljskoj kugli braća”, i „bijeli i žuti i crni”. Sličice djece obojene u žuto, crno i bijelo najviše su dražile moju maštu. Međutim, crnu i žutu djecu nisam viđala u stvarnom životu. Ni mnogo kasnije, kada sam već bila poodrasla.

Jugoslavenska propaganda multietničkog i multikulturnog društva pokazala se neuvjerljivom. Zvučala je neuvjerljivo i mnogo kasnije, kada su *kapa*, *fes* i *šešir* zaratili, tvrdeći da ne mogu živjeti zajedno. Tada sam branila jugoslavensku *multikulturalnost*. Uskoro je ideju pregazio ne samo rat nego se i sama srušila, na prvom ispitu, u kakvu inozemnom izbjegličkom kampu, gdje su jugoslavenske izbjeglice ne tako rijetko odbijale da budu smještene s istim takvim nesretnicima, samo obojenima.

Tako egzil može biti i povratak u retroutopiju, u sličice iz stare čitanke. Danas sam zaista okružena *braćom*: i crnima, i žutima, i bijelima. Na uličnim demonstracijama

plačem s Kurdima, kupujem ruže od Tamilaca, spuštam novčić u šešir Ciganina, povrće nabavljam kod Turčina. Živim okružena *braćom* u New Yorku, u Berlinu, u Londonu, u Amsterdamu. Nepogrešivo lovim bljesak njihova pogleda, znam svoju *rasu*, egzilantsku, nomadsku, emigrantsku, kimam glavom, smješkam se, svoji smo. Njihova vjera u bolji život ne dopušta mi da skliznem u cinizam, njihov napor da prežive čini me skromnijom, njihova marginalnost stišava moj „apetit za priznanjem” (Brodsky). Ponekad mi se, kao i mojoj mami, učini da ne znam čiji život živim, ali na misao brzo zaboravljam. Bit će da je ipak moj, moj *lifeage*.

There's no place like home

Za dvadeset godina njegovog izbivanja, Itačani su sačuvali mnoga sjećanja na Odiseja, ali nisu za njim tugovali. Odisej je, pritom, patio od nostalgije, ali se gotovo ničeg nije sjećao.

Milan Kundera

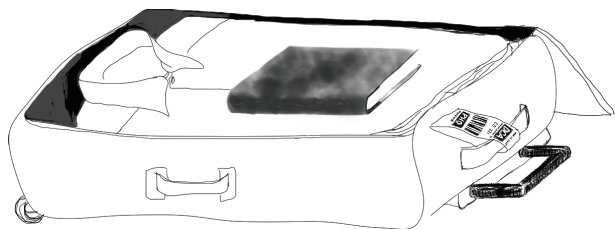
Egzil djevojčice Dorothy ne započinje na početku njezina putovanja, kada je, zajedno s kućom, snažan tajfun odnosi iz Kanzasa, nego na samom kraju, kod kuće, kada uzbuđeno pokušava odraslima ispričati kako joj je bilo u Ozu. Odrasli ljubazno kimaju glavama, ali je ne slušaju.

Shvativši da nikada neće moći ispričati svoju priču, Dorothy na kraju izgovara jednu od najslavnijih i najcitiranijih fraza svih vremena: *There is no place like home*. U načinu na koji Dorothy izgovara tu frazu pažljiviji promatrač može zamijetiti lagano razočaranje, ali i pomirenost. Dorothy na trenutak prihvaća „realnost” odraslih samo zato da bi ih smirila, jer je dobro odgojena djevojčica, a ne zato što sama vjeruje u istinitost fraze koju je izrekla.

Pored *Čarobnjaka iz Oza*, moja najdraža priča o egzilu ujedno je i ona prva. Lilit, žena koja je inicirala izgon, zapravo je praroditeljica kršćanske civilizacije. Posve je moguće da je Lilit, ta prva žena od znanja, nutkajući Evu da kuša jabuku s drveta saznanja, šapnula u njeno uho jednostavan *jingle: Good girls stay in heaven, bad girls go everywhere*.

I zato, kada je početkom devedesetih hrvatski predsjednik euforično proglasio nezavisnu Hrvatsku „rajem na zemlji”, odmah sam znala što mi je činiti. Uzela sam jabuku i ušla u prvi vlak koji je vozio prema inozemstvu. I pritom sam posve zaboravila na Adama. On je, čini se, još ondje.

1999.

SEDMI OKTOBAR

Semezdin Mehmedinović

Trajala je predugo opsada Sarajeva. I bilo je strašnije nego što su to preživjeli spremni priznati sebi. Ali je prošlo. Sjećam se svog umornog tijela i potrebe da se sklonim negdje gdje ništa neću raditi, na neko mjesto gdje su zvukovi meki i prigušeni, gdje ću spavati i buditi se, spavati i buditi se. Zbog toga sam odlučio otići onda kad je sve već bilo gotovo.

Iz Sarajeva sam izišao 7. oktobra 1995. godine. Datum je samo meni važan. Naime, u ličnim dokumentima stoji da sam rođen upravo na taj dan, trideset pet godina ranije. Ali istina je da sam se rodio tri dana prije upisanog datuma. Dan u kojem je otac svratio u Matični ured greškom je zaveden kao datum mog rođenja. I ta greška, na neki način, fikcionalizira cijeli moj život. Izišao sam na svoj „rođendan”.

Ratni dopisnik *Washington Posta* objavio je tekst u kojem je opisao moj izlazak. Prema njegovom izvještaju,

nakon tri noći pijančenja i opraštanja s prijateljima u gradu, ja sam s putnom torbom otišao na aerodrom. Posvađao sam se s vojnikom UN-a jer nisam imao obavezni šljem i pancirnu košulju bez kojih me on u avion nije htio pustiti. I nakon divljanja i ubjeđivanja ipak sam ga uspio nagovoriti da uđem u iljušin, ruski transporter koji me je odnio iz grada. Tako je on napisao. Ali u stvarnosti sve je bilo drukčije, ja nisam bio taj *urban cowboy* koji ima snage da se bori i da svojim tijelom krči prostor ispred sebe. Bio sam umoran, uplašen i traumatiziran čovjek. Od fikcionalnog opisa mene u američkim dnevnim novinama ipak je bilo neke koristi. U godinama što su uslijedile, svaki put kad bih posustao, a takvi trenuci dođu nezavisno od toga gdje i u kojim uslovima živimo, ja bih se sjetio tog opisa mladog i divljeg čovjeka spremnog da se bori. To bi me uspravilo i pomoglo mi da prođem kroz dan.

* * *

U Zagrebu su me čekali supruga i sin, koji su tamo stigli tri sedmice prije mene. I ostali smo tri mjeseca. Bio sam okružen prijateljima i poznanicima. Navikavao sam se na novu administrativnu stvarnost u kojoj sam bio građanin druge države i stranac u tom gradu. Bio sam izbjeglica. Meni je zagrebačko iskustvo otkrilo da je emigrant onaj koji

čeka. Nakon što smo obavili sve tražene radnje i preglede, ostalo je da čekamo na preseljenje u Sjedinjene Američke Države. Čekanje ponižava. U Sarajevu moj dan je bio aktivan, ispunjen sve samim bitnim radnjama preživljavanja. Napisati tekst za novine. Odnijeti inzulin starici koja živi u kući na ničijoj zemlji i odbija da se preseli na neko sigurnije mjesto... A onda je sve to iščezlo. Vrijeme čekanja pamtim po muzičkoj temi *Super Marija*, video igrice kojom je moj dječak umirivao svoj stres.

Iz Zagreba smo u Ameriku otputovali 31. januara 1996. godine. Letjeli smo najprije do Rima, onda prešli u avion za New York, odatle smo letjeli za St. Louis, pa na kraju u jednoj manjoj letjelici do Phoenixa u Arizoni. Na tom dugom putu, jedini kofer koji sam nosio sa sobom izgubljen je. Nisam imao stalnu adresu, pa sam povjerovao da je kofer izgubljen zauvijek, i bio sam rastužen i bijesan zbog toga. Ali dva dana kasnije, moj prtljag me je ipak pronašao. Stigao sam u uređeni svijet, za razliku od onog haotičnog koji sam ostavio iza sebe. U koferu je bilo nešto odjeće, zimske, od koje nisam imao koristi u pustinji; nekoliko bitnih predmeta za koje me je vezivao jak sentiment, i desetak knjiga. Ništa posebno, osim što je to bio sav moj svijet.

* * *

Phoenix je veliki grad u pustinji, u njemu nema šetača na ulicama i do svega se stiže autom. Čim sam se smjestio, počeo sam čeznuti za evropskim gradom u kojem se laganom šetnjom dolazi do posla ili restorana. Ni mjesec nije prošao i ja sam otputovao u D.C. Arhitekti su taj grad pravili po modelu Pariza. Sve je tu, činilo mi se, sagrađeno da udovolji ljudskoj mjeri. Do svega se stiže u hodu. Bio je to dovoljan razlog da se odselimo u Washington.

Vrijeme se nakon toga vrtoglavo ubrzalo.

U proteklih dvadeset i četiri godine promijenio sam trinaest adresa. Jednom sam odlučio da se iz Vienne, tako se zove jedno malo mjesto u Virginiji, preselim u Aleksandriju. Oba grada su imena dobila zbog nostalgije, iz čežnje nekih davnih putnika za svojim svjetovima iz kojih su došli. Iz Beča sam praktično otišao u Aleksandriju, bilo je to neposredno nakon 11. septembra, a preselio sam se tamo s namjerom da napišem pjesmu. To je bila odluka.

Pisao sam i objavljivao u Americi, premda nisam siguran kome su se moji tekstovi obraćali. Ideja čitaoca mi je postupno iščezavala. Pomišljao sam da ispred sebe imam jednostavan izbor, početi pisati na jeziku sredine u kojoj živim ili naprosto prestati.

Tada su još uvijek bili živi narativi Hladnoga rata. U američki egzil su dolazili pisci iz istočne Evrope. Josif Brodski je upravo u vrijeme mog dolaska tamo umro u

Brooklynu. Sovjetski pjesnik. Problem s modelom pisca-disidenta je u tome što je zanimanje za njega bilo prije svega političko. Primarna priča s kojom je poistovjećen bio je njegov nespornost ili sukob s političkom moći u državi iz koje dolazi. Njegovo stvarno djelo, nezavisno od toga koliko je važno i veliko, u drugom je planu. Hladnoratovski model pisca-disidenta više ne postoji, ali su prioriteta ostali isti: američki izdavači birajući, recimo, između priče koju može ispričati bagdaski pisac i priče američkog vojnika u Bagdadu, na kraju će izabrati svog vojnika.

* * *

Egzil je bijeg od jezika. Istina je da nas stanje izmještenosti i život između svjetova trajno obilježavaju. Za one koji su me u Americi čitali ja sam bio pisac iz rata. Za one u Sarajevu bio sam pisac u egzilu. Nastojao sam iznevjeriti oba opisa, obje dijagnoze, koliko je to bilo u mojoj moći, ali uglavnom bezuspješno. Mi smo uvijek na kraju onakvi kakvim nas drugi vide.

Ono što sam odlazeći tražio u Americi, tamo nisam našao. Ali sam stigao u prostranstvo iz kojeg sam barem jasnije vidio vlastiti svijet. A pitanje pogleda je važno. Možda zbog toga što sam nepune četiri godine proveo u Sarajevu pod opsadom, gdje je kretanje bilo limitirano, a pogled

iznad glave, prema otvorenom nebu, odbojan jer je bio povezan s opasnošću. Prostor je bio u tolikoj mjeri smanjen da je prirodno narasla čežnja za otvorenim pogledom i velikim prostranstvom. Ono što sam ja tražio ili očekivao od Amerike odlazeći tamo, kažem, nisam našao. Ali sam našao taj otvoreni prostor neusporedive ljepote. Često sam vozio s istočne na zapadnu obalu preko kontinenta, i to je zaista u mome slučaju bio doživljaj čiste slobode. Kao da sam sav onaj prostor za koji sam u Sarajevu devedesetih bio uskraćen nadoknađivao u prostranstvu američkog kontinenta.

Živio sam u prihvatljivom stanju samoće. I moram priznati da ima velike zavodljivosti u tome: stanuješ u zgradi ili u kvartu grada u kojem niko ne govori tvoj jezik. A ti noć provedeš sastavljajući riječ uz riječ u svome tekstu, mučeći se s demonima nekog svijeta koji se tako neizbježno razlikuje od onog u kojem si upravo zatečen. Ta izolacija meni je prije više od dvadeset godina bila uznemiravajuća, ali sam je s vremenom prihvatio, čak mi se čini da je podsticajno pisati u takvoj osamljenosti, bez stalnog ogledala u kojem vidiš svoga čitaoca. Za pisanje je dobro zaboraviti čitaoca jer svijest o njemu korumpira tekst i šteti mu.

I rekao bih još da postoji umirujuća ljepota u osjećaju anonimnosti zbog mogućnosti bijega od svih svojih svjetova. Najviše vremena proveo sam tamo u stanju unutrašnjeg egzila. I možda sam zbog toga naklonjen onim

piscima koji pokazuju veliki dar kultiviranja svoje samoće. Između knjiga kojima se najviše vraćam, meni u najdražije spadaju, recimo, one koje je pisala talijanska spisateljica Natalia Ginzburg. Posebno često se vratim njenim esejima iz sredine prošloga stoljeća, između ostalih, i čudesnom tekstu „Zima u Abruzziju”; u njemu ona opisuje selo u unutrašnjosti Italije u koje je cijela njena porodica prognana, tamo su živjeli jedne zime u egzilu, u nekoj vrsti zatvora. Nekoliko mjeseci kasnije, njenoga muža, Leonea Ginzburga, fašisti su ubili u stvarnom zatvoru u Rimu. I vrijeme provedeno u tom selu u koje ih je prognala tadašnja talijanska vlast, dok je njezin svijet još bio cijeli, kaže Natalia Ginzburg u zadnjoj rečenici eseja, bilo je, zapravo, najsretnije vrijeme u njenome životu.

A egzemplarni pisac egzila u vremenu Hladnog rata za mene nije Brodski niti Czesław Miłosz, već mađarski autor Sándor Márai. Njegova je samoća bila kosmička, mislim neusporedivo najveća. On je do smrti živio u San Diegu, na suncu južne Kalifornije, jedva da je iko tamo za njega znao. Njegove će knjige sramežljivo početi objavljivati nakon smrti. A recimo, malo je tako dobrih i ubjedljivih stranica o Americi sedamdesetih i osamdesetih godina napisano kao što su to stranice njegovoga dnevnika, koji u Sjedinjenim Američkim Državama do danas nije objavljen. Završne zabilješke u kojima on opisuje kupovinu pištolja, vje-

žbe pucanja, i gdje minuciozno analizira američku kulturu oružja, statistike ubistava i samoubistava, prije nego što se i sam ubije (jer je zbog toga pištolj kupio) spadaju u najautentičnije stranice književnosti dvadesetog stoljeća. I za sve to vrijeme on je ostao vjeran svome jeziku.

* * *

S druge strane, mislim da je za pisca od neprocjenjivog značaja iskustvo života u drugom jeziku. Imam strah od izmišljanja, pišem poeziju, memoarsku prozu ili autofikciju. Drugim riječima, opisujem ono što mi se događa. Pritom, ja zapisujem dnevnički, u vrijeme ili neposredno nakon nekog događaja, važnog da bude opisan. Znači, ono što mi se događalo u engleskome jeziku ja sam u procesu pisanja zapravo prevodio u svoj jezik, što je zanimljiv proces. On zahtijeva određeni napor koji može biti transformirajući, jer traži imenovanje stanja koja često nemaju jezički ekvivalent u našem jeziku.

Zbog toga mislim da treba putovati, treba živjeti u stvarnosti drugog jezika. Treba iz drugog jezika pogledati svoj svijet jer nam taj pogled donosi novi uvid u vlastiti život. To je ono što Czesław Miłosz zove „nove oči”, koje piscu pomažu da vidi razliku između dva svoja svijeta. Pisac može odlučiti da piše na drugom jeziku, a može ostati

u svome materinjem, ali s novim znanjem („novim očima“) može pisati tako da bude razumljiv i čitaocima u svojoj no-voj zemlji i u svim drugim jezicima.

Moj jezik ima svoje drame veće od političkih i ideo- loških podjela oko njegova imena. Recimo, u proteklih dvadeset i pet godina imao sam izbor da počnem pisati na engleskome, ali sam svejedno ostao u svome jeziku. I tako sam bio direktno ovisan o prijevodima svojih knjiga. Sjećam se, bilo je to 2004. godine, bio sam u Berlinu na čitanju. Pitali su me na kojem jeziku ću čitati i ja sam bez dvoumljenja rekao da ću čitati engleski prijevod svojih pje- sama. Zato što sam tako navikao, godinama učestvujući na sličnim skupovima. Bilo mi je lakše i prirodnije da čitam tuđe prijevode umjesto svoga originala. I to je samo po sebi proizvelo malu identitetsku dramu. Nakon nekog vremena potpuno sam odustao od javnih čitanja.

Napokon, postoji jezička drama koja je direktna poslje- dica života u izmještenosti: jezik na kojem danas govorim i pišem, nakon godina provedenih u svijetu, podsjeća na jezik kojim se u Bosni i u Sarajevu pisalo i govorilo devedesetih. To je prirodno, jer nisam pratio promjene što ih je živi jezik tamo prolazio u zadnjih dvadeset godina. I upravo onoliko koliko se ta dva jezika razlikuju, tolika je i razlika između Sarajeva koje ja pamtim i ovoga današnjega.

* * *

Ima još jedna priča vezana za gore spomenutu posjetu Berlinu. Tamo sam putovao iz Washingtona, a u Bostonu sam mijenjao avion i tada se moj prtljag izgubio. Nekoliko dana sam čekao da mi stigne u hotelsku sobu i dok je to trajalo, svakoga jutra zvao sam Lufthansu da se obavijestim šta se događa. Prošla su bila tri ili četiri dana od moga dolaska u grad, kad su me napokon obavijestili da su pronašli kofer. Pitao sam, više iz radoznalosti: „Gdje?” Službenica Lufthanse je rekla: „U Sarajevu”. E, sad, na osnovu kojeg podatka o meni je kofer našao svoj put do tamo, prava je zagonetka. Ali se, eto, umjesto mene vratio kući.

U proteklim godinama, ponekad sam putovao i u Sarajevo na sedmicu ili dvije, da posjetim prijatelje i bližnje. U tim odlascima, skoro redovito sam za jedan politički magazin (*Dani*) pisao tekst s istim naslovom: „Povratak kući”. Mislio sam da se tako u vremenu može skupiti materijala dovoljno za jednu malu knjigu. Priča o povratku ravnopravna je priči o odlasku u egzil. U književnom smislu meni se ideja povratka nameće kao zanimljivija i privlačnija za opisivanje. I pakujući se pred let za Sarajevo, birajući ono najbitnije što ću spremi u kofer koji ide sa mnom, izdvojio sam i knjige koje sam nosio u onom davnom koferu s kojim sam stigao u Phoenix.

Prije leta u Sarajevo, sve svoje knjige sam prevezao iz Washingtona u Flagstaff, grad u Arizoni u kojem živi moj sin. Ko zna kad ću opet biti u prilici da ih čitam, ali su mi važne, one su sve što sam u proteklih četvrt stoljeća skupio, moj jedini posjed. Tako sam s jedne strane kontinenta na drugu vozio četiri dana. Vrijeme je bilo lijepo. Osim jednog jutra na sjeveru Texasa. Padala je ledena susnježica i puhao jak, uraganski vjetar. Ali knjige su teške. Nije to nikakva metafora, već pitanje fizičke zakonitosti. Kamion se zanosio od udara vjetra, ali se nije prevrnuo zahvaljujući knjigama. Bila je to moja oproštajna selidba u Americi.

Na poslu sam dao otkaz u julu 2019. godine. Kupio sam kartu za Sarajevo, s jednom promjenom aviona u Istanbulu. Riješio sam otići tamo gdje sam nekada živio. Vratiti se u jezik. Ja znam da realni povratak kući nije moguć jer sam se promijenio i Sarajevo se promijenilo također. To više ne može biti povratak u isti grad.

A vratio sam se u sarajevski stan iz kojeg sam izišao u aprilu 1992. godine, u prvim danima rata. Moja supruga je tada bolovala od ozbiljnog oblika alergije, i kad je bilo očigledno da smo pod vojnom opsadom i da kretanje predstavlja rizik po goli život, odlučili smo preseliti se u centar, nadomak bolnice, i tako smo ostatak rata proveli kao izbjeglice u svome gradu.

Tada je ova zgrada bila na liniji razgraničenja. I danas je prilično razrušena i tragovi rata su, iako je dvadeset i

pet godina prošlo od potpisivanja mira, još uvijek vidljivi. Jedne večeri, s balkona sam gledao vatrogasce u skafanderima, kako vise na fasadi nekoliko spratova ispod nas i uklanjaju gnijezdo stršljenova. U naš stan odnekud ulaze pauci, sitni insekti i pčele. Otkrio sam da je u vanjskom zidu kupatila neka ptica savila gnijezdo, pa kad se tuširam, voda što zvučno pršće po pločicama uznemiri ptiće koji se onda dozivaju. Kao da priroda nastoji vratiti sebi ono što joj pripada. Jedne noći ostao sam budan do jutra jer je u kuhinju ušao stršljen, valjda privučen mirisom krušaka u korpi s voćem. Pokušao sam na sve načine da ga istjeram napolje. Nije išlo. I potpuno sluđen, prije nego što će svanuti, kad je nasrtljivac napokon sletio na posudu s voćem, ubio sam ga tvrdim hrbatom knjige „Čovekova porodica” Tvrтка Kulenovića, inače izvrsnim romanom koji je objavljen 1991. godine u sarajevskoj *Svjetlosti*.

Zanimljivo, sve knjige na ovim policama objavljene su do 1992. godine. Ta mala biblioteka je *time capsule* davnih osamdesetih, mojih dvadesetih, godinâ mladosti. Prozori i zidovi soba doživjeli su oštećenja, nekoliko dragih slika je stradalo od šrapnela koji su i sada tamo, zabodeni u zidu. Čuvam ih kao sjećanje na slike koje, njima zahvaljujući, više ne postoje. Istražujem po stanu i otkrivam zaboravljene predmete i dokumente, koji nakon svih godina sada postaju neusporedivo bitniji nego onda kad su aktivno služili svrsi.

Vrlo neobično iskustvo putovanja u vlastitu prošlost. Ne mogu reći da sam se vratio kući. To što je u mome sjećanju formirano kao ideja kuće odnosi se na sve one staneve koje sam u toku opsade mijenjao u gradu, sklanjajući svoje dijete od opasnosti. Meni je kuća sklonište. A ovaj stan se sada pojavljuje kao zaboravljeni raj. Moj svijet je u njemu još uvijek bio cjelovit. Povratak u ove sobe je kao povratak u napuštenu prošlost, koja je jednom davno počela da se pretvara u zaborav. A soba s knjigama, ovako zaustavljena u vremenu, postavlja pitanje na koje nema odgovora. Na što bi moj život ličio da nije bilo rata?

* * *

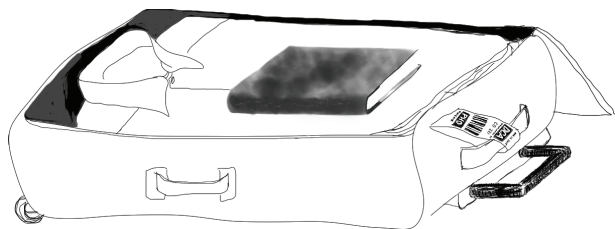
Isto pitanje novinar *New York Timesa* je postavio Nataliji Ginzburg u jednom davnom razgovoru. „Kako bi izgledao Vaš život da nije bilo rata?” Ona je izbjegla direktan odgovor jer bi to bilo besmisleno nagađanje i rekla je: „Naravno da sam pisala o ratu. Mene je rat oblikovao”.

Često sam u prošlosti posuđivao od nje tu rečenicu jer mi je bitna, i jer tačno opisuje moje stanje. Mene je rat oblikovao.

Osjećam ga u svojim kostima, u najmanjoj meteorološkoj promjeni. Sarajevo, i ovaj stan, ne pomažu mome artritisu. Zbog toga sve češće pomišljam da se preselim

negdje na jug, da dišem suhi mediteranski zrak. Tamo bih, vjerujem, imao sve vrijeme za pisanje i čitanje, kao pravi pisac u egzilu. I već sam zamislio kuću, drvenu stolicu na verandi, omanji hrast ili srebrnu maslinu u dvorištu da mi njene grane prave hlad. Vjerovatno ću imati psa, da umanju moju samoću. I mislio sam, ako budem imao kera, da se zove Keruak.

Sarajevo, 12. januar 2020.

•

DEKLARACIJA O ZAJEDNIČKOM JEZIKU

•

Suočeni s negativnim društvenim, kulturnim i ekonomskim posljedicama političkih manipulacija jezikom i aktualnih jezičnih politika u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji, mi, doljepotpisani, donosimo

DEKLARACIJU O ZAJEDNIČKOM JEZIKU

Na pitanje da li se u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji upotrebljava zajednički jezik – odgovor je potvrđan.

Riječ je o zajedničkom standardnom jeziku policentričnog tipa – odnosno o jeziku kojim govori više naroda u više država s prepoznatljivim varijantama – kakvi su njemački, engleski, arapski, francuski, španjolski, portugalski i mnogi drugi. Tu činjenicu potvrđuju štokavica kao zajednička dijalekatska osnovica standardnog jezika, om-

jer istoga spram različitoga u jeziku i posljedična međusobna razumljivost.

Korištenje četiri naziva za standardne varijante – bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski – ne znači da su to i četiri različita jezika.

Inzistiranje na malom broju postojećih razlika te nasilnom razdvajanju četiri standardne varijante dovodi do niza negativnih društvenih, kulturnih i političkih pojava, poput korištenja jezika kao argumenta za segregaciju djece u nekim višenacionalnim sredinama, nepotrebnih „prevođenja” u administrativnoj upotrebi ili medijima, izmišljanja razlika gdje one ne postoje, birokratskih prisila, kao i cenzure (te nužno auto-cenzure), u kojima se jezično izražavanje nameće kao kriterij etno-nacionalne pripadnosti i sredstvo dokazivanja političke lojalnosti.

Mi, potpisnici ove Deklaracije, smatramo da

- činjenica postojanja zajedničkog policentričnog jezika ne dovodi u pitanje individualno pravo na iskazivanje pripadnosti različitim narodima, regijama ili državama;
- svaka država, nacija, etno-nacionalna ili regionalna zajednica može slobodno i samostalno kodificirati svoju varijantu zajedničkog jezika;
- sve četiri trenutno postojeće standardne varijante ravnopravne su i ne može se jedna od njih smatrati jezikom, a druge varijantama tog jezika;

- policentrična standardizacija je demokratski oblik standardizacije najbliži stvarnoj upotrebi jezika;
- činjenica da se radi o zajedničkom policentričnom standardnom jeziku ostavlja mogućnost svakom korisniku da ga imenuje kako želi;
- između standardnih varijanti policentričnog jezika postoje razlike u jezičnim i kulturnim tradicijama i praksama, upotrebi pisma, rječničkom blagu kao i na ostalim jezičnim razinama, što mogu pokazati i različite standardne varijante zajedničkog jezika na kojima će ova Deklaracija biti objavljena i korištena;
- standardne, dijalekatske i individualne razlike ne opravdavaju nasilno institucionalno razdvajanje, već naprotiv, doprinose ogromnom bogatstvu zajedničkog jezika.

Stoga, mi, potpisnici ove Deklaracije, pozivamo na

- ukidanje svih oblika jezične segregacije i jezične diskriminacije u obrazovnim i javnim ustanovama;
- zaustavljanje represivnih, nepotrebnih i po govornike štetnih praksi razdvajanja jezika;
- prestanak rigidnog definiranja standardnih varijanti;
- izbjegavanje nepotrebnih, besmislenih i skupih „prevođenja” u sudskoj i administrativnoj praksi kao i sredstvima javnog informiranja;
- slobodu individualnog izbora i uvažavanje jezičnih raznovrsnosti;

- jezičnu slobodu u književnosti, umjetnosti i medijima;
- slobodu dijalekatske i regionalne upotrebe;
- i, konačno, slobodu „miješanja”, uzajamnu otvorenost te prožimanje različitih oblika i izričaja zajedničkog jezika na sveopću korist svih njegovih govornika.

BIOGRAFIJE

Dubravka Ugrešić (Kutina, 1949) u protekle tri decenije istakla se kao jedna od najznačajnijih spisateljica i esejistkinja u Evropi. Od svojih ranih postmodernističkih izleta, preko proznih i esejističkih, elegičnih razmatranja dezintegracije njene jugoslovenske domovine i pada Berlinskog zida, pa sve do skorašnjih radova na temu popularne i književne kulture, njen rad je obeležen retkom kombinacijom ironije, polemike i saosećanja.

Nakon što je diplomirala komparativnu i rusku književnost, Ugrešić je dugi niz godina radila na Institutu za teoriju književnosti pri Sveučilištu u Zagrebu, ostvarivši uspešno paralelnu karijeru i kao spisateljica i kao naučnica. Godine

1991, kada je izbio rat u bivšoj Jugoslaviji, Ugrešić je zauzela čvrst antiratni stav, kritički secirajući nazadni hrvatski i srpski nacionalizam, glupost i kriminalnost rata, tokom čega je postala meta nacionalističkih novinara, političara i kolega sa književne scene. Podvrgnuta dugotrajnom javnom ostrakizmu i upornom medijskom uznemiravanju, napustila je Hrvatsku 1993. godine.

Tokom egzila koji je vremenom postao emigracija, njene knjige prevedene su na preko dvadeset jezika. Predavala je na mnogim američkim i evropskim univerzitetima, uključujući Harvard, UCLA, Kolumbija i Slobodni univerzitet u Berlinu. Dobitnica je nekoliko velikih književnih nagrada, poput Austrijske državne nagrade za evropsku književnost (1998), nagrade „Žan Ameri“ za celokupan esejiistički rad (2012), nagrade Vilenica (2016), bila je finalistkinja Međunarodne nagrade „Man Booker“ (2009), dok je njen esej „Karaoke kultura“ bio u finalu nagrade Nacionalnog kruga književnih kritičara za kritiku (2011). Dobitnica je Međunarodne nagrade za književnost Nojštad za 2016. godinu.

Danas, Dubravka Ugrešić živi i radi u Amsterdamu.

Semezdin Mehmedinović (Kiseljak, Tuzla, 1960) napisao je do sada, između ostalih, knjige *Sarajevo Blues* (1992), *Devet Aleksandrija* (2002), *Ruski kompjuter* (2011), *Autoportret s torbom* (2012), *Knjigu prozora* (2014), *Me'med, crvena bandana i pahuljica* (2017)...

Dobitnik je nagrada „Meša Selimović” i „Mirko Kovač”. Knjige *Sarajevo Blues* i *Devet Aleksandrija* objavljene su na engleskom jeziku u izdavačkoj kući *City Lights* iz San Franciska. Zbirka *Devet Aleksandrija* uvrštena je u kulturnu *Pocket Poet* ediciju i proglašena pesničkom knjigom godine u izborima *Barnes and Noble* i *Publishers Weekly*.

Od 1996. godine živeo je u Sjedinjenim Američkim Državama. Odnedavno ponovo živi u Sarajevu.

SADRŽAJ

O PROJEKTU ZAJEDNIČKA ČITAONICA / 5
PISAC U EGZILU - Dubravka Ugrešić / 11
SEDMI OKTOBAR - Semezdin Mehmedinović / 51
DEKLARACIJA O ZAJEDNIČKOM JEZIKU / 69
BIOGRAFIJE / 75

Edicija: Zajednička čitaonica

Urednici: Vladimir Arsenijević i Igor Štikš

Izvršni urednik: Danilo Lučić

Komunikacije i spoljni poslovi: Milena Berić

Administracija i finansije: Milan Adnađ

Dizajn korica: Johana Bogičević

Ilustracija: Semezdin Mehmedinović

Lektura: Iva Kosovac

Štampa: Caligraph (caligraph.rs)

Tiraž: 1000

Beograd, 2020. godine